

73033 számú Diffúziós folyamatok, hálózati dinamika, és önszerveződés az írott sajtóban OTKA zárójelentése

Kutatásunk döntően az eltervezett munkaterv mentén haladt. Ha esetenként ettől el is tértünk annak alapvetően két oka volt. Egyrészt kutatásunk egyes eredményei olyan új területeket nyitottak meg, amelyeknek érdemes volt alaposabban utána járni, másrészt néhány váratlanul felbukkant új közéleti téma az eredetileg betervezettél alkalmasabbnak bizonyult bizonyos dinamika jelenségek vizsgálatára ezért lecseréltük azokat.

A MÉDIA RENDSZERDINAMIKÁJA

A média memóriájának dinamikai elemzésével azt terveztük megragadni, hogy a média hogyan működik, mint a társadalmi memória rendszerszintű eszköze. A kérdés számunkra tehát nem az volt, hogy egyének, csoportok hogyan emlékeznek vissza bizonyos eseményekre, hanem hogy a sajtó bizonyos esetekben hogyan teremt folytonosságot a közösség múltja és jelene között.

Empirikus kutatásainkban elsősorban a hírek „életciklusára” fókuszáltunk. Már korábbi kutatásainkban megállapítottuk, hogy itt felismerhetők bizonyos általános növekedési formák, időbeli sémák. Jelen kutatásunkban tovább finomítottuk ezt a tipológiát.

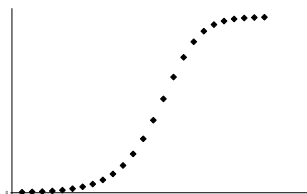
Aktualitáshoz kötött események

Valamilyen aktualitáshoz – tapasztalataink szerint legtisztábban leginkább a többé-kevésbé már bevett évfordulókhoz – kötött események esetében például könnyen elgondolható, hogy az aktuálissá válás közeledtével az esemény fokozatosan vonja magára a média figyelmét, majd az aktualitás elmúltával a média ugyanilyen fokozatosan fordul el a kérdéses témától.

A fentiek alapján joggal feltételezzük, hogy ha az ilyen közéleti témák média megjelenéseit az adott témában naponta megjelenő cikkek számával mérjük, akkor az időbeli dinamikát ideáltipikus esetben egy jól ismert haranggörbével (1. ábra), míg a megjelent cikkek kumulatív számát a diffúziós folyamatok elemzésében kitüntetett szerepet játszó „S-görbével” (2. ábra) írhatjuk le.

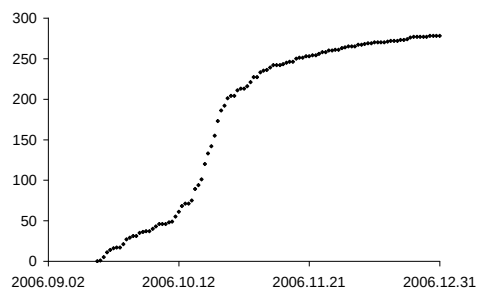

1. ábra

2. ábra

A 2. ábra egy elképzelt ideáltipikus esetet leíró 'S' görbét ábrázol, a 3. és 4. ábrák azonban már nagyon eltérő konkrét témák, egyrészt az 1956-os magyar forradalom ötvenedik évfordulója kapcsán a Népszabadságban, másrészt a New York-i ikertornyok elleni terrortámadás ötödik évfordulója alkalmából a New York Times-ban megjelent cikkek kumulált számának időbeli dinamikája kapcsán mutatják a kérdéses sémát.

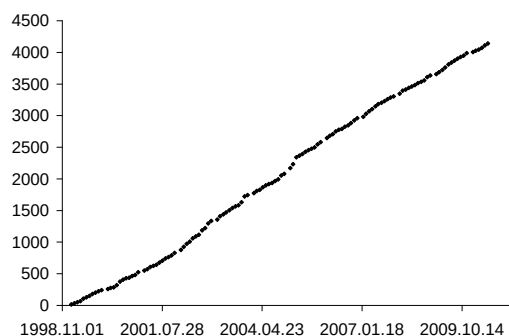
3. ábra „1956”, Népszabadság

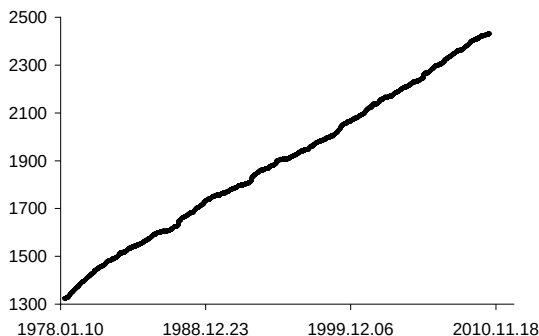
4. ábra “Twin Towers”, New York Times

Örökzöldek

Korábbi vizsgálataink alapján megállapítottuk, hogy az aktualitáshoz kötött események mellett mindig vannak állandósult közbeszédi témák is. Kutatásunkban úgy találtuk, hogy a legkülönbébb témák játszhatnak ilyen közbeszédi szerepet. Illusztrációul ezért két nagyon eltérő tartalmú témát, a „Károly herceg” hívoszavú témának a Guardianben illetve a „Watergate botrány” nevezetűnek a Washington Postban való megjelenését választottuk (5-6. ábra). Dinamikai szempontból vizsgálva mindkét esetben megfigyelhető, hogy a megjelent cikkek kumulált száma, kisebb-nagyobb ingadozásokat leszámítva több éven keresztül lineáris diagramot formáz. Ezeket a közbeszédi témákat neveztük korábbi publikációinkban *örökzöldeknek* (Fokasz 2006b), s a magyar sajtóban a „hazugság” valamint a „Trianon” nevű közbeszédi témák képviselik ezek legjellegzetesebb eseteit (Fokasz - Kopper 2009).

5. ábra A „Prince Charles” kifejezést tartalmazó, havonta megjelent cikkek kumulált száma, Guardian, 1999.02 - 2010.07.

6. ábra A „Watergate scandal” kifejezést tartalmazó, naponta megjelent cikkek kumulált száma, Washington Post, 1978.05.01 - 2010.05.31

Szenzációk

A sajtó reakciója egészen más az előre nem kalkulált, nem betervezett, sőt éppen ellenkezőleg váratlan, meghökkentő, olykor megrendítő vagy tán botrányos események az úgynevezett *szenzációk* esetében. Úgy gondoljuk az ilyen, emocionális töltettel rendelkező események esetében érhető tetten, hogy a média hogyan lehet a társadalom emlékezetének közvetítője.

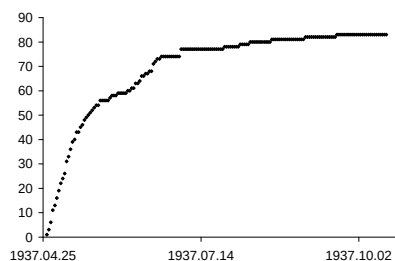
A szenzációk váratlansága - legalábbis ez volt a kezdeti feltevésünk - azt jelenti, hogy a téma szinte a semmiből bukkan elő. Extrém példáját szolgáltatja ennek a „Day of Terror” kifejezés előfordulása a New York Times-ban. Empirikus kutatásunkban mintegy három évtizedet fogtunk át. Az 1981. január elseje és 2010. augusztus elseje közötti intervallumban összesen megjelent, s a kérdéses kifejezést tartalmazó 139 cikkből 98 ugyanazon a napon(!) a New York-i terrortámadás másnapján, azaz 2001. szeptember 12-én látott napvilágot.

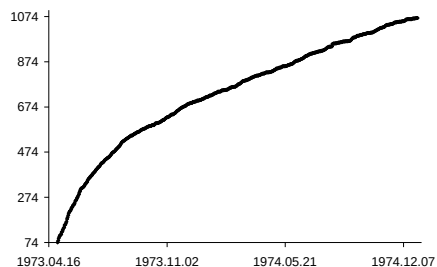
7. ábra "Day of Terror", New York Times

Általában azonban inkább arra számíthatunk, hogy egy szenzáció kapcsán megjelenő cikkek kumulatív száma ideáltipikusan egy mindenféle előkészületek nélkül meredeken felfelé lóduló, majd lassan lecsengő görbét ír le.

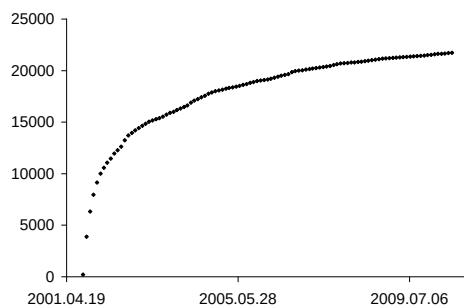
A *Guernica* messzi múltba visszanyúló eseményének vagy a *Watergate* botránynak a sajtóbeli megjelenése, a „*Word Trade Center*”, mint közbeszédi téma cikkszámának alakulása a terrortámadás napjától egészen napjainkig, illetve a holland pártvezér *Pim Fortuyn* meggyilkolását követő sajtóreakció mind e szenzációalapú dinamika jellegzetes példáinak tűnnek. Magyarországon az őszi beszéd napvilágra kerülését, és az olaszliszakai gyilkosságot követő sajtóreakció szintén ezt példázza. (lásd a 8-13. ábrákat).

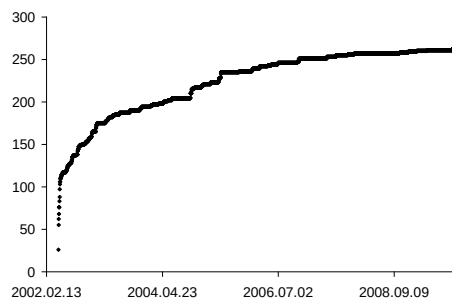
8. ábra *Guernica*, New York Times
naponta megjelent cikkek kumulált száma,
1937.04.03-1937.10.16.

9. ábra "Watergate Scandal", Washington Post
naponta megjelent cikkek kumulált száma,
1973.05.01-1974.12.31

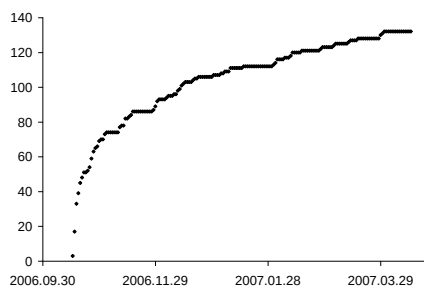
10. ábra „World Trade Center”, New York Times
havonta megjelent cikkek kumulált száma,
2001.09.11-2010.07.11.

11. ábra „Pim Fortuyn”
naponta megjelent cikkek kumulált száma
2002.05.07 - 2009.12.31

12. ábra Hazugság, Népszabadság naponta megjelent cikkek kumulált száma,

13. ábra Olaszliszka, Magyar Nemzet naponta megjelent cikkek kumulált száma,

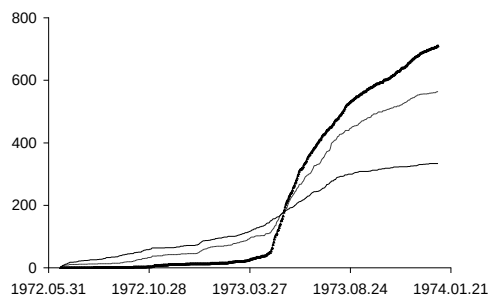
Szenzációk, *millieux de memoire-ok*

A szenzációk azonban nem csak dinamikailag térnek el az egyéb típusú közbeszédi témától. Fontos megkülönböztető jellegzetességük, hogy mindenképpen valamilyen intenzív *érzelem* is tapad hozzájuk. Ez az érzelem pedig, ha csak átmenetileg is, de közösségteremtő erővel bír és megteremti az emlékezés környezetét. A szenzáció ugyanis, ha rövid időre is, de olyan *megélt tapasztalat*, amelyet mindannyian, akik a hatása alá kerülnek, közösségként, mégpedig *emlékezetközösségként* élnek át.

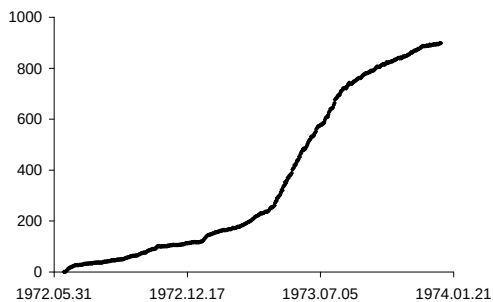
A szenzáció alapú események dinamikájával kapcsolatos empirikus kutatásaink több ponton is igazolják a hosszabb távú memória fenntartásában játszott szerepüket. Először is a legváratlanabb szenzációról is kiderülhet, hogy korántsem előzmény nélküli. Itt nem arra az általános és közhelyszerű megállapításra gondolunk, hogy nincs az az esemény, amely a semmiből született volna, hanem arra, hogy adott esetben valamely szenzáció vizsgálata során konkrétan is kimutathatók ezek az előzmények, s megragadható az a hírfolyam, amelybe a szenzáció becsatlakozik.

Igaz ez a korábban már elemzett, s mint megállapíthattuk a New York-i terrortámadásra extrém módon fókuszáló „Day of Terror” kifejezésre is, hiszen egy 14 halottat követelő, Jeruzsálemben elkövetett öngyilkos merénylet kapcsán 2001. augusztus 11-én hacsak öt cikk erejéig is, de már felbukkant ez a kifejezés (lásd még egyszer a 7. ábrát).

Valamely szenzáció és lehetséges előzményeinek tipikusabb példáját szolgáltatja a „Watergate botrány” esete. A 9. ábrán már láthattuk, hogy ez a közbeszédi téma a sajtóban csakugyan a semmiből feltörő szenzációként bukkant fel. Ismeretes ugyanakkor, hogy a Watergate Story a Washington Postban 1972. június 18-án a „Five Held in Plot to Bug Democratic Offices Here” címmel megjelent cikkel kezdődött. Ezt követően az eset több hónapon keresztül „Watergate bug” valamint „Watergate burglary” kifejezésekkel, tehát *betörésként* illetve *lehallgatásként* szerepelt a sajtóban. A fordulópont 1973 tavaszán következett be, amikor kiderült, hogy Nixon elnök legközvetlenebb munkatársai keveredtek gyanúba. Ezt követően a Watergate ügy nagyon gyorsan, lényegében 1973 nyarára nemzeti botrányra teljesedett ki. A 14. ábráról jól látható, hogy a „Watergate bug” (vékony folytonos vonal) valamint „Watergate burglary” (szaggatott vonal) közbeszédi témák miként készítették elő a Watergate story „Watergate scandal”-ként (vastag folytonos vonal) történő kiteljesedését. E három közbeszédi téma szerves kapcsolatát pedig az igazolja, hogy az aggregátumukat tartalmazó 15. ábra diagramja már nem a semmiből a magasba szökő szenzáció, hanem inkább egy aktualitáshoz kapcsolódó esemény lassan nekilóduló S-görbeszerű diagramját idézi.

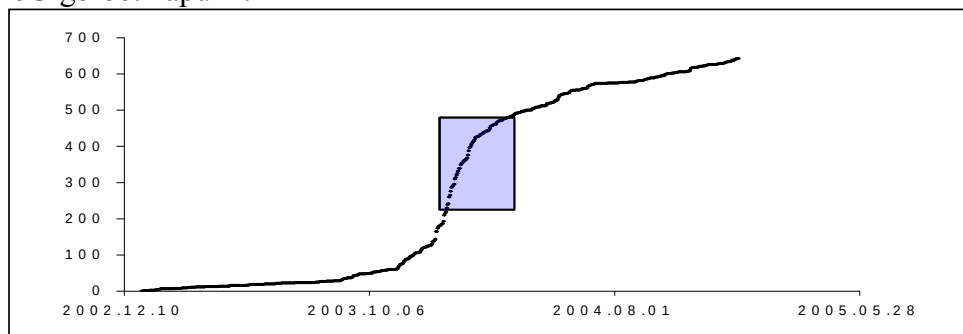
14. ábra “Watergate Bug”, “Watergate burglary”, “Watergate Scandal”, Washington Post naponta megjelent cikkek kumulált száma, 1972.06.15 - 1974.01.02.

15. ábra Watergate Bug+Burglary+Scandal Washington Post naponta megjelent cikkek kumulált száma 1972.06.15 - 1974.01.02.

A váratlan szenzációk és lehetséges előzményeik közti kapcsolat rendkívül izgalmas példáját szolgáltatta egy magyarországi példa, a Tilos Rádió botrány esete. A témával foglalkozó cikkek számának dinamikája mindenben megfelelt e szenzációk esetében elvárhatónak (lásd Fokasz-Fokasz 2004).

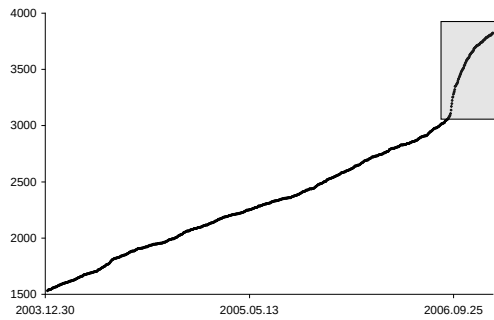
Kutatásunk során azonban fény derült arra, hogy ez a szenzáció egy korábbi téma az úgynevezett „gyűlöletbeszéd” szerves részének tekinthető. A 16-dik ábráról világosan leolvasható, hogy ha a botrány során néhány hónap alatt megjelent cikkeket kiegészítjük a gyűlöletbeszéd téma kapcsán a botrány időszakát is magába foglaló jóval tágabb időintervallumban megjelent cikkekkel, akkor egy az aktualitás alapú események során megismert S-görbét kapunk.

16. ábra Gyűlöletbeszéd, Magyar Nemzet

Eredményünket úgy interpretálhatjuk, hogy Tilos Rádió úgy mintegy három hónapra új nevet, identitást, erőteljes emocionális töltetet, s ezzel előre nem kalkulált módon aktualitást adott egy már korábban is megkezdődött, és a szenzáció elmúltával ismét a régi néven futó közbeszédi témának, a *gyűlöletbeszédnek*.

Ugyanakkor a szenzációk nemcsak egy éppen aktuális témát tölthetnek meg friss tartalommal, hanem egy örökzöldet is előbbé tehetnek, ami akár a korábbi dinamika megváltozását is eredményezheti. Azt már korábbi kutatásunkban is megállapíthattuk, hogy a „hazugság” közbeszédi témája miként vált Magyarországon örökzöldből szenzációvá, az őszi beszéd nyilvánosságra kerülését követően (17 ábra).

17. ábra A „hazugság” örökzöldből szenzációvá válása
az őszi beszéd nyilvánosságra kerülését követően, Magyar Nemzet

Most a „World Trade Center” közbeszédi témának a 2001. szeptember 11-i merénylet után kialakult dinamikája igazolta egy ilyen séma általános jelenlétét (18. ábra).

18. ábra „World Trade Center”, New York Times
havonta megjelent cikkek kumulált száma,
1981.01.01-2010.07.01.

A fenti események, mint szenzációk kapcsán megállapíthattuk, hogy a témák szenzációvá válása teremtette meg az emlékezés Pierre Nora értelmében vett közegét.

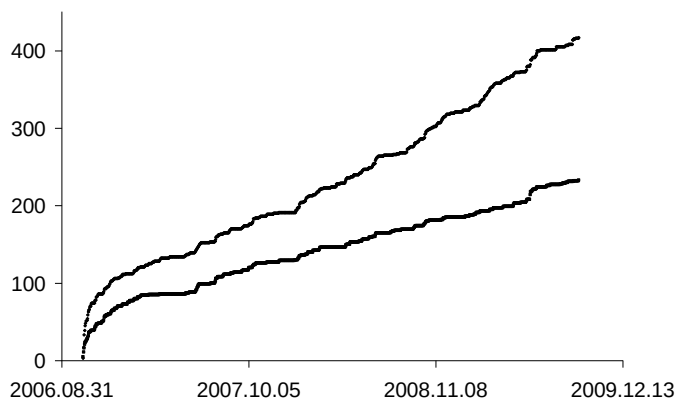
Megjegyezzük, hogy egy közéleti téma el- vagy megnevezése, s ezzel egy egyértelmű identitás megszerzése korántsem automatikus. A New York-i merénylet után például a sajtóreakció kétségtelenül a „World Trade Center” kifejezés használatában volt a leghevesebb. A merényletet követő egy hónapban a New York Times-ban hihetetlen számú, összesen 3680 a „World Trade Center” kifejezést tartalmazó cikk jelent meg. Ugyanez az újság azonban emellett bőven használta a „Terrorist Attack”, a „Ground Zero”, és a „Twin Towers” kifejezéseket is, amelyek cikkszámát ugyan elmaradt, de időbeli lefutásuk rendkívül hasonlított a „World Trade Center” kifejezésnek a 16. ábrán látható időbeli dinamikájához.

Szenzációk, *lieux de mémoire*-ok

Bár a szenzációk gyakran tisztavirág életűek, egyes szenzációs témák – persze akkor már nem szenzációként – még jóval az eseményt követően is tovább élnek a közbeszédben. Ez részben azért történhet így, mert vannak olyan ceremoniális események – mint például a holdraszállás, vagy Diana esküvője, amelyek megkerülhetetlen mérföldkönek számítanak, és ez megőrzi őket a felejtéstől.

Úgy véljük azonban, hogy a szenzációk utóélete ennél gyakran összetettebb sémát követ. Kiváló illusztrációját szolgáltatja ennek az Olaszliszka gyilkosság esete. A kezdetben egyszerű szenzáció alapú sajtóreakciónak indult dinamika egy bizonyos ponttól jól láthatóan

lineáris diagramot kezdett formázni, más szóval Olaszliszka, mint közbeszédi téma dinamikai szempontból *örökzölddé* változott.

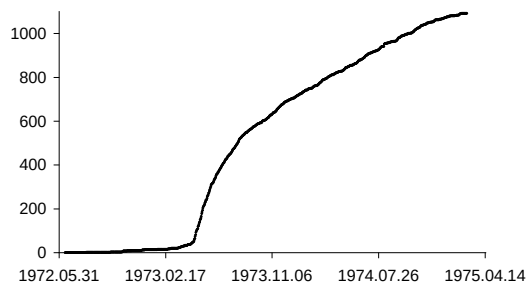
19. ábra Olaszliszka dinamikája a Magyar Nemzetben (felül) és a Népszabadságban (alul)
Forrás: Vörös András id. mű

A dinamikai metamorfózissal párhuzamosan azonban az Olaszliszkával kapcsolatos beszédmód is megváltozott. Egyre gyakrabban jelentek meg olyan cikkek, amelyben már nem az Olaszliszkán történetekkel vagy annak következményeivel foglalkoztak, hanem az Olaszliszkán történetekre való hivatkozással értelmeztek, vagy világítottak meg más – sok esetben korábbi(!) – eseményeket. Ettől kezdve Olaszliszka kristályosodási pontja lehet a múlt különböző narratíváinak, és a *lieux de mémoire*-okra jellemző módon, sokféle interpretáció, értelmezés kapcsolódhat hozzá. Jelen esetben például Olaszliszka lehetséges értelmezési tere az etnikai konfliktustól, az önbíráskodáson keresztül, a közlekedés biztonságig terjedhet; vagyis képessé válik arra, hogy a legtöbb jelentést sűrítse a lehető legtömörebb formába – „*un maximum de sens dans le minimum de signs*” (Nora-t idézi Erli és Rigney 2009).

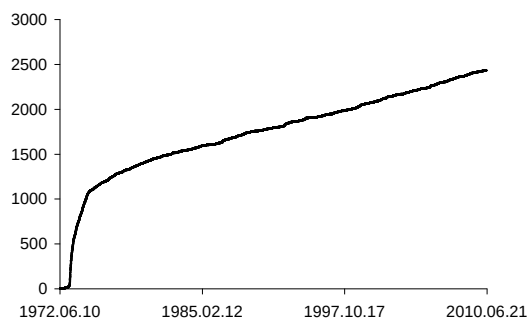
Hasonló változást figyelhettünk meg a korábban említett „Watergate Scandal” valamint a „11/9” kifejezés esetében. Az előbbivel kezdve, ha újból elővesszük a 9. ábrát, akkor jól látható, hogy a grafikon első negyede a szenzációkra általában jellemző meredeken emelkedő görbe. A 8., 10., és 11. ábrákon bemutatott példáktól eltérően azonban a grafikon későbbi szakaszaiban nem figyelhető meg semmiféle a szenzáció elfeledését jelző telítődési szint. Az esethez kapcsolódó sajátos körülmények ugyanis ebben az esetben is megakadályozták, hogy a történet a szenzációk tipikus útját járva érjen véget.

Ezek sorában elsőként talán a Watergate story azon fordulópontját kellene megemlítenünk, amelynek során 1973 áprilisában már Nixon elnök legközvetlenebb munkatársai is gyanúba kerültek, ami végül is az elnök 1974. augusztus 8-án bejelentett lemondásához vezetett.

Ezzel maga a Watergate ügy lezárult, médiajelenléte azonban korántsem. A kezdetben egyszerű szenzáció alapú sajtóreakciónak indult dinamika lényegében 1973 nyarát követően egészen 1975 február végéig (lásd a 20. ábrát) jól láthatóan egy meredek lineáris diagramot kezdett formázni, más szóval a „Watergate Scandal” is, mint közbeszédi téma szenzációból *örökzölddé* változott. Ezt követően 1975 márciusában egy újabb törés figyelhető meg. Ekkortól egészen napjainkig a témával kapcsolatos cikkek kumulatív száma egy laposabb egyenesre illeszkedik, ami továbbra is állandósult, de a korábbinál kevésbé intenzív médiajelenlétre utal (21. ábra).

20. ábra "Watergate Scandal", Washington Post naponta megjelent cikkek kumulált száma 1972.06.15-1975.02.28.

21. ábra "Watergate Scandal", Washington Post naponta megjelent cikkek kumulált száma 1972.06.15-2010-05.31.

A dinamikai metamorfózissal párhuzamosan egyre gyakrabban jelentek meg olyan cikkek, amelyben az Watergate botrányra való hivatkozással értelmeztek, vagy világítottak meg más eseményeket. A Watergate botrány kezdett tehát túlmutatni saját magán, s lassan-lassan a hatalommal való mindenféle visszaélés közbeszédi metaforává változott. Rendkívül figyelemre méltó, hogy a „-gate” toldalékkal jellemzett botrányok sora szerte a világon még napjainkban is folyamatosan bővül. Elég a Reagan adminisztráció fegyvereladási botrányát jellemző „*Irangate*”, a Mitterand elnök idejére datálható francia fegyvereladási botrányt megnevező „*Angolagate*”, a magyarországi rendszerváltozás során 1990 legelején folytatott iratmegsemmisítő botrányt értelmező „*Dunagate*”, vagy a francia Le Figaro újság által egy politikusokat érintő görögországi lehallgatási botrány kapcsán 2006-ban alkotott „*Watergrec*” kifejezésekre utalni.

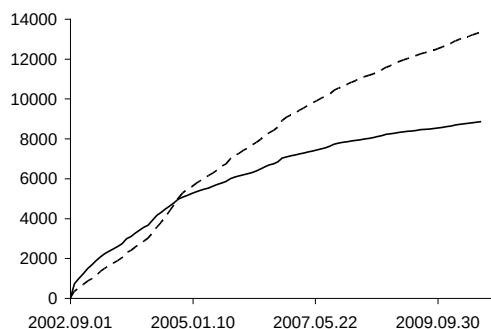
A Watergate botrány tehát segít a világot értelmezni, amelyhez referencia pontként a közbeszédi emlékezett stabilan hozzápányvázhatja magát. Másképpen szólva arra szolgál, hogy az „emlékezet tartósan megszilárdítsa önmagát” (Gyáni 2000, 82) azaz a közbeszédi térnek a közelmúlt eseményeiből alkotott emlékezhelyévé, *lieux de mémoire*-á lényegült át.

Hasonló változást figyelhetünk meg a korábban említett "World Trade Center" és a kapcsolódó témák a "Terrorist Attack", a „Ground Zero”, vagy a „Twin Towers” esetében is. Itt nyilván maga a terrortámadás jelentette azt a szenzációt, ami aktualizálva a korábbi örökzöld témákat megteremtette az emlékezés miliőjét, környezetét. Ezzel együtt, azonban olyan új érzelmi töltettel látta el, s olyan új jelentéssel töltött fel azokat, amely ezt a közbeszédi témát a szenzáció elmúltával is közéleti referenciapontként működtette.

Csak hogy nem ezeken a neveken! A New York-i terrortámadás médiadinamikai érdekessége, hogy ma egyértelműen egy olyan néven „11/9”-ként hivatkozunk rá, amelynek használata kezdetben még egyáltalán nem tűnt meghatározónak. A 20. ábráról világosan látszik, hogy a terrortámadásra való sajtóreakció mennyivel hevesebb volt a „World Trade Center” (folytonos vonal), mint a „11/9” (szaggatott vonal) kifejezés révén. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a „11/9” kifejezés kezdettől fogva nem egy szenzációalapú esemény, hanem egy örökzöld dinamikáját követi. Ennek következtében a lassúbb indulás ellenére ennek a beszédmódnak a jelentősége fokozatosan nőtt, s jól látható, hogy ha az első év sajtóreakcióját figyelmen kívül hagyjuk, mára már ez az a kifejezés, amelyen a World Trade Center ikertornyai elleni terrortámadásról beszélünk és megemlékezünk (21. ábra).

20. ábra World Trade Center” and „11/9”
2001.09.01-2010.08.01.

21. ábra World Trade Center” and „11/9”
2002.09.01-2010.08.01.

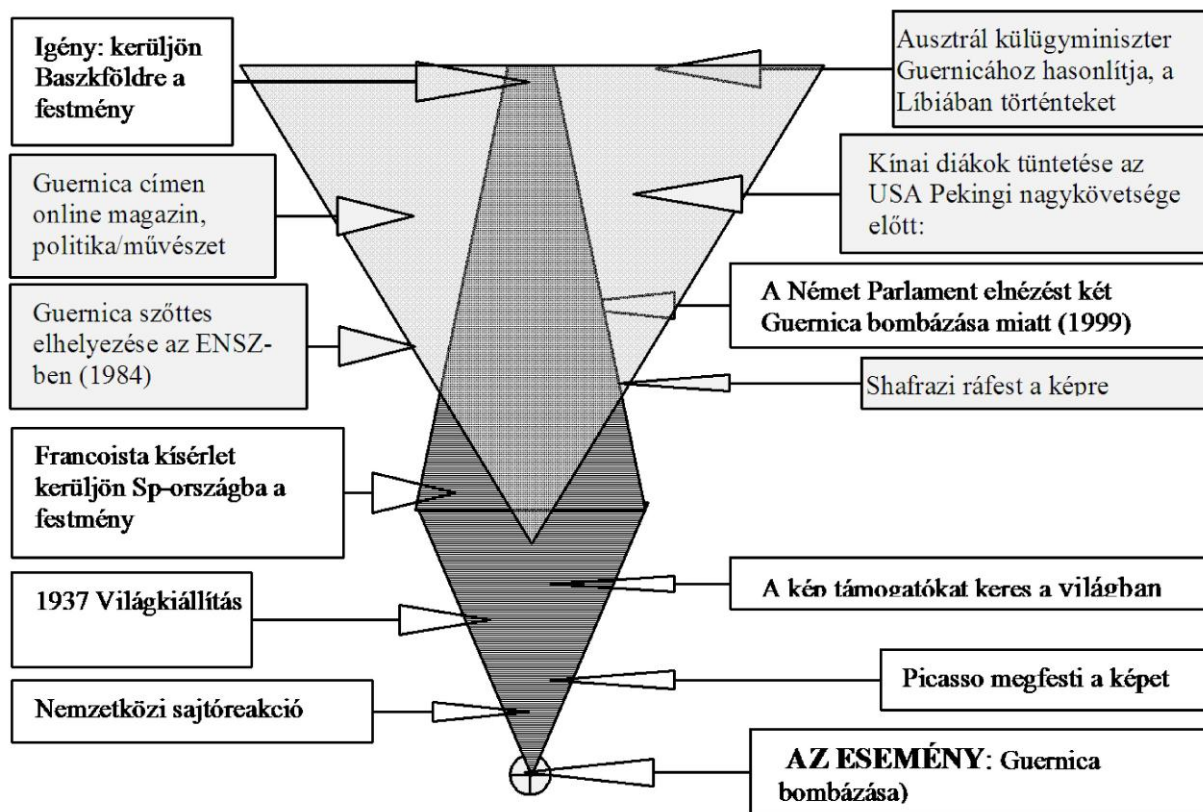
Elmondható tehát, hogy ez a szenzáció is örökzölddé vált, de időbe telt, mire kiderült, hogy ez az örökzöld milyen néven lesz jelen a közbeszédben. A „11/9”-re történő utalások a médiában, a továbbiakban már nem csupán a konkrét esemény felidézését szolgálták. „11/9” egy új korszakot jellemző hivatkozási ponttá vált, olyan referencia ponttá, amelyet a különböző politikai beállítottságú szereplők másként értelmeztek ugyan, de orientációs szerepe mindenki számára nyilvánvaló volt. Elmondható, hogy a „Watergate botrányhoz”-hoz vagy „Olaszliszkához” hasonlóan „11/9” is – s ez persze azt is jelenti, hogy nem a kezdetben erre esélyesebbnek látszó „World Trade Center” és társai – a Nora féle értelemben vett *lieux de mémoire*-á, az emlékezés helyévé vált.

Globális politikai szimbólumok

2011-ben a Líbia elleni katonai fellépést szorgalmazó ausztrál külügyminiszter párhuzamot vont a Líbiában történtek és Guernica között. A Guernicára való hivatkozásával a külügyminiszter a történelmi emlékezet – Pierre Nora francia történész terminológiájában *lieux de mémoire* – egyik legfontosabb referenciapontjára utalt, amellyel a nyugati világ meghatározza önmagát, és kijelöli politikájának normatív kereteit. Guernica azonban, ahogy azt Kopper Ákos és Micsinai István Mozgó Világ 2011. novemberi számában Globális politikai szimbólumok: Guernica címmel megjelent tanulmányában kimutatta nem csak a nyugati világban lehet hivatkozási alap. Amikor az Egyesült Államok tévedésből lebombázta Kína nagykövetségét Belgrádban, pekingi diákok egyik transzparensükön Picasso Guernicájával tüntettek az Egyesült Államok nagykövetsége előtt az országukat ért atrocitás miatt.

Kopper Ákos és Micsinai István részletesen kimutatták azt a folyamatot, amelynek során Guernica fokozatosan nem csak az emlékezés helye, hanem az embertelen agresszió univerzális, kultúrákon átívelő szimbóluma is lett. Ez az eredmény további jelentős finomítását eredményezte médiadinamikai tipológiánknak. Ha elemezni akarjuk, hogyan vált Guernica nemzetközi eseménnyé, majd univerzális szimbólummá, érdemes megkülönböztetnünk Guernica történetének két aspektusát, amiket hívhatunk Guernica *esemény*-, illetve *szimbólumhorizontjának*. Az előbbibe sorolhatunk olyan momentumokat, mint a nemzetközi sajtó heves reakciója a bombázást követően; Picasso festményének kiállítása az 1937-es párizsi világkiállításon; Franco kísérete a Guernica Spanyolországba csábítására. Ezek az események közvetlenül kapcsolódnak a spanyol polgárháború történetéhez. Olyan momentumok azonban, mint a Guernica alapján készült szöttek kifüggesztése az ENSZ BT bejáratánál már Guernica szimbólumhorizontjához tartoznak. Az 22. ábra sematikusán azt ábrázolja, ahogy az eseménytől időben távolodva először hogyan távolul, majd kezd szűkülni Guernica eseményhorizontja, ahogy egyre inkább Guernica történetében már nem a konkrét eseményhez kapcsolódó momentumok dominálnak, hanem

egyre inkább Guernica mint analógia jelenik meg, referenciapontként a modern politika normatív kereteinek kijelölésében.

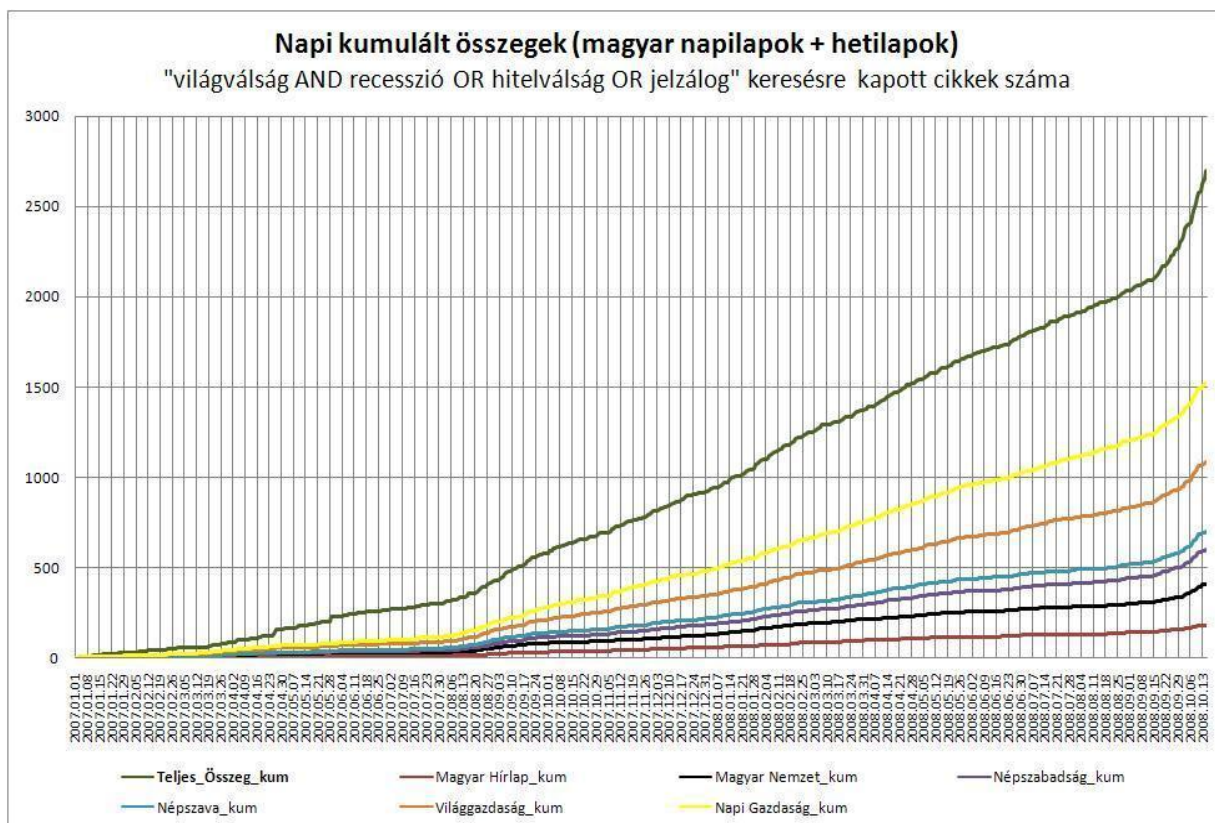

22. ábra

Válság-diszkurzus

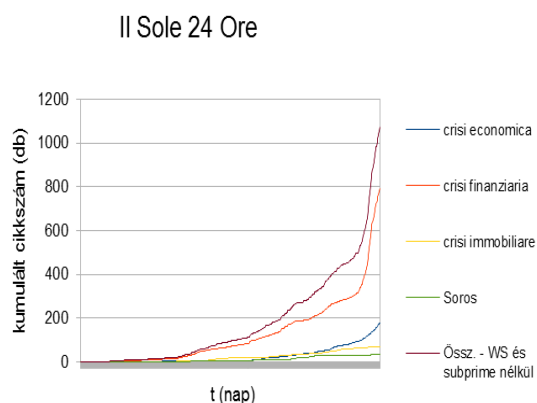
Munkatervünkben eleve úgy terveztük, hogy kutatásunkat az európai közbeszédi témák dinamikájának elemzésére is kiterjesztjük. A munkaterv elkészítésékor a téma akkori európai szintű aktualitásának megfelelően a „francia külvárosi gyűjtogatások” elemzés szerepelt. Ez a téma a pályázat tervezésének idején erre a célra az egyik legkézenfekvőbbben adódott téma volt. Az ezzel kapcsolatos adatgyűjtést eleve összehasonlító vizsgálatra készülve elkezdtek. Azt szerettük volna tesztelni, hogy a földrajzi távolság illetve az esetleges érintettség érzése mennyire befolyásolja a sajtóreakciót. Ezért görög, német és magyar politikai napilapokban kezdtük el a gyűjtést. Ezt a munkát azonban nem fejeztük be, mert a kutatás tulajdonképpen szerencséjére a 2008 őszen kitört pénzügyi válság ennek a kérdéskörnek az elemzésére sokkal gazdagabb és szélesebb körben ható témakört kínált, amely egyben lehetőséget adott arra, hogy az európai sajtón kívül amerikai és ázsiai sajtótermékeket is megvizsgáljunk.

Az már a sajtóelemzés legelején világossá vált, hogy ez az új téma nagyon változatos és változó neven jelen meg a közbeszédben. A magyar sajtóban (23. ábra) másodrendű hitelválság, subprime válság, recesszió, világválság követték egymást.

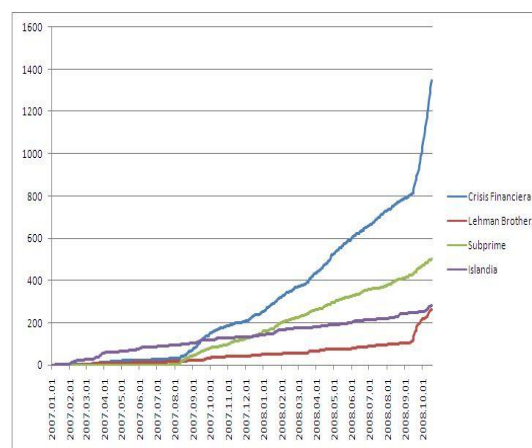

23. ábra

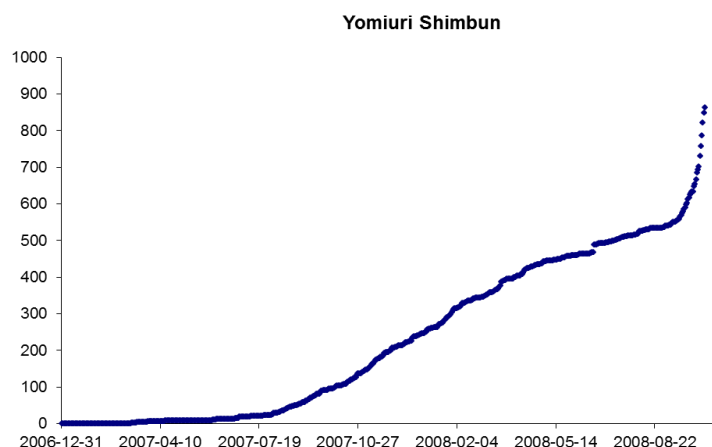
Az általunk használt angol nyelvű források a Reuters és a New York Times elsősorban a „credit crunch”, „Economic slump”, „Subprime crisis”, „subprime mortgage crisis” kifejezéseket használták. Az olasz Il Sole 24 Ore (24. ábra) a „crisi economica”, „crisi finanziaria”, „subprime”, „crisi immobiliare”, Wall Street, Soros, a spanyol El Pais (25. ábra) ezeken kívül még külön „Izland”, „Lehman Brothers” kifejezéseket használt. A „suborime” kifejezés pedig még a japán sajtóban is megjelent (26. ábra). Ez lehetővé tette, hogy a munkatervben elképzelt helyettesítési folyamatok igen széles körben elemezhessek.

24. ábra

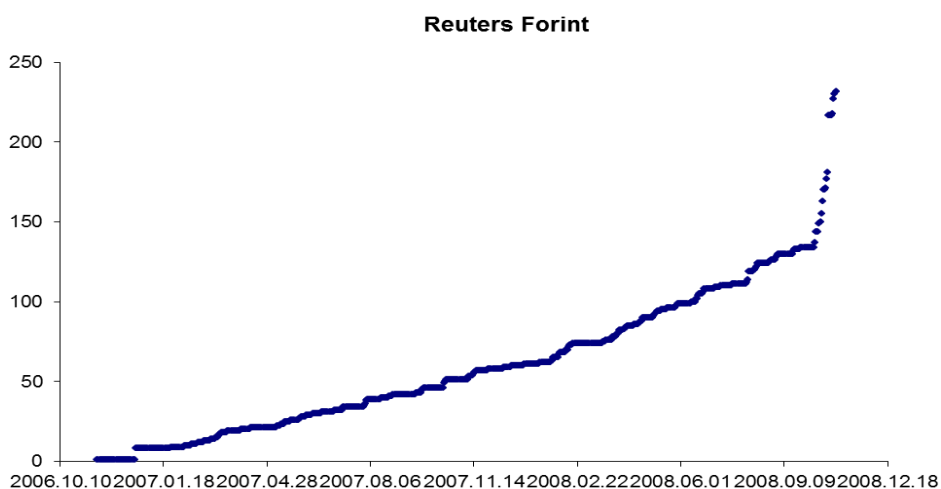

25. ábra

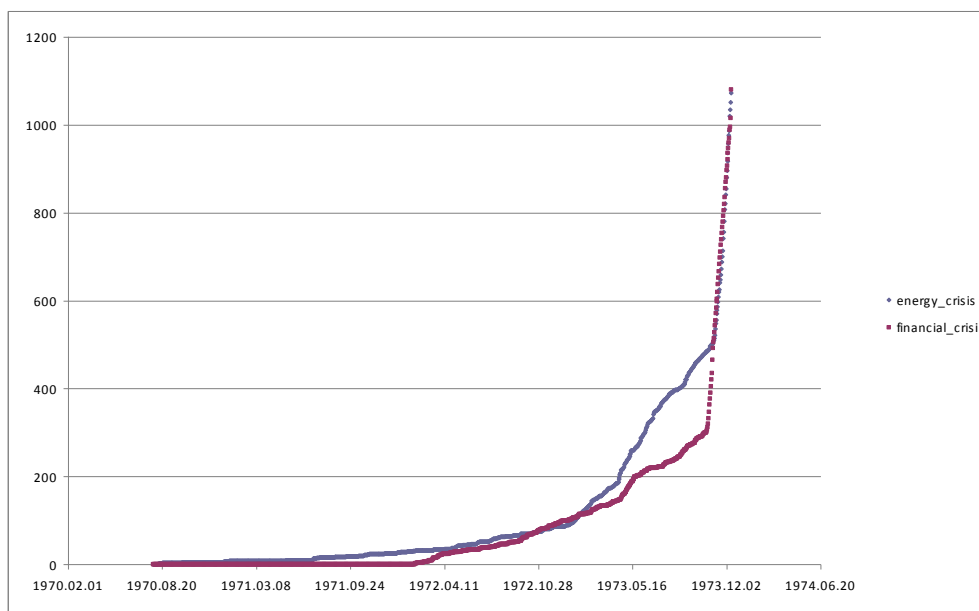
26. ábra Yomiuri Shimbun

Tulajdonképpen meglepetésként hatott, hogy 2008 őszén a legkülönbébb elnevezésekkel úgy, mint „Hungary” „forint” (27. ábra), „Mol”, „OTP”, Soros egy rövid időre Magyarország is jelent meg a Reuters horizontján. Ez indított el minket abba az irányba, hogy a nemzetközi sajtóban megjelent Magyarország vonatkozású cikkek dinamikáját is megvizsgáljuk.

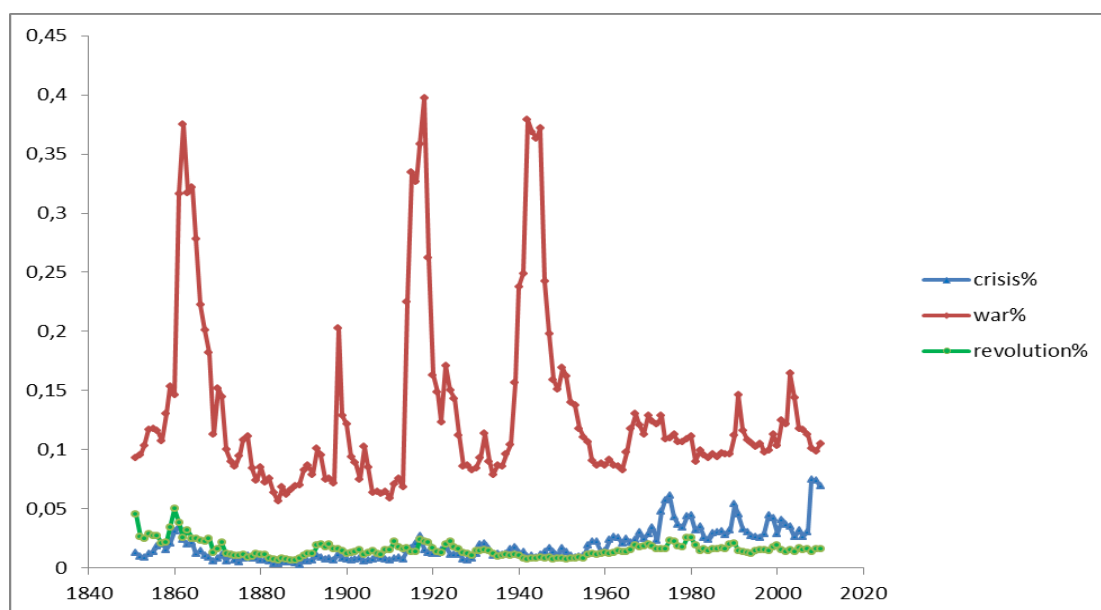
27. ábra

Mivel a New York Times publikációs adatai a 19. század közepéig állnak rendelkezésre ez nagyon érdekes idősoros elemzéseket tett lehetővé. Micsinai István figyelt fel arra, hogy ha a 2008-as hitelválság és a hetvenes évek energiaválságának sajtómegjelenését vizsgáljuk, akkor a New York Times-ban a két időpontban megjelent cikkek dinamikája meghökkentő hasonlóságot mutat (28. ábra).

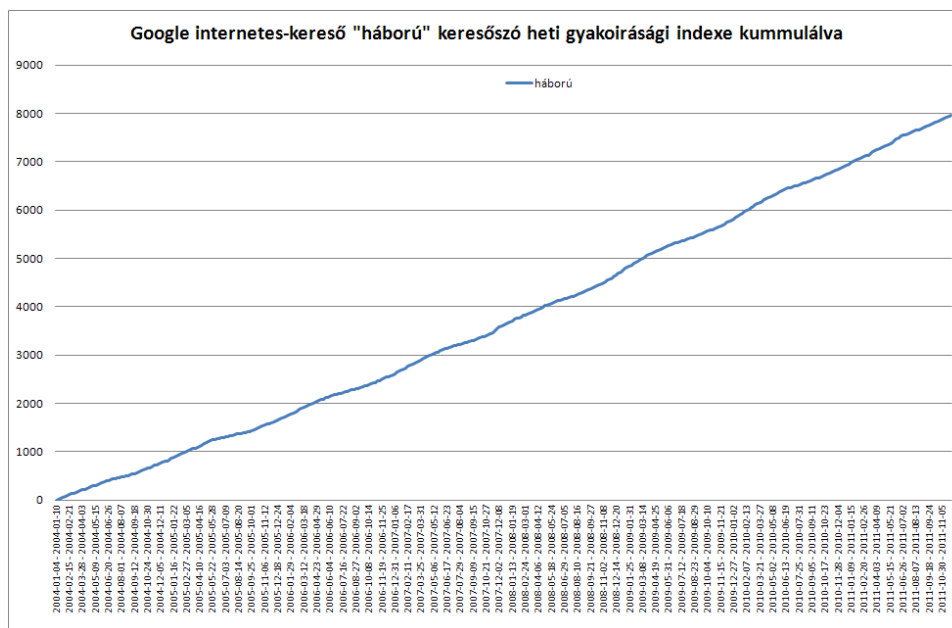
28. ábra

A helyettesítési folyamatok elemzése közben egy sajátos tendenciára figyelhettünk fel. A „válság” kifejezés előtt szereplő különféle jelzők lassan elkoptak, és a sajtóban a „válság” kifejezés önálló használata vált általánossá. Mára már a válság napjaink talán legnyilvánvalóbb közösségi életérzése. E válság mibenléte természetesen erősen vitatott, s még sokáig komoly viták forrása lehet: Egy általános európai válság tényét azonban jószerivel ma már senki sem vitatja. Ezzel együtt és éppen ezért a válság-diskurzus maga egyáltalán nincs válságban. Ezért kezdtünk el a válságra vonatkozó hosszú távú idősorokat előállítani. Felmerült ugyanakkor az olyan rokon fogalmaknak, mint a forradalom vagy háború összehasonlító dinamika elemzése. A 29. ábrán ezen fogalmakat tartalmazó cikket részarányát mutatjuk be New York Times-ban, az összes cikk százalékában.

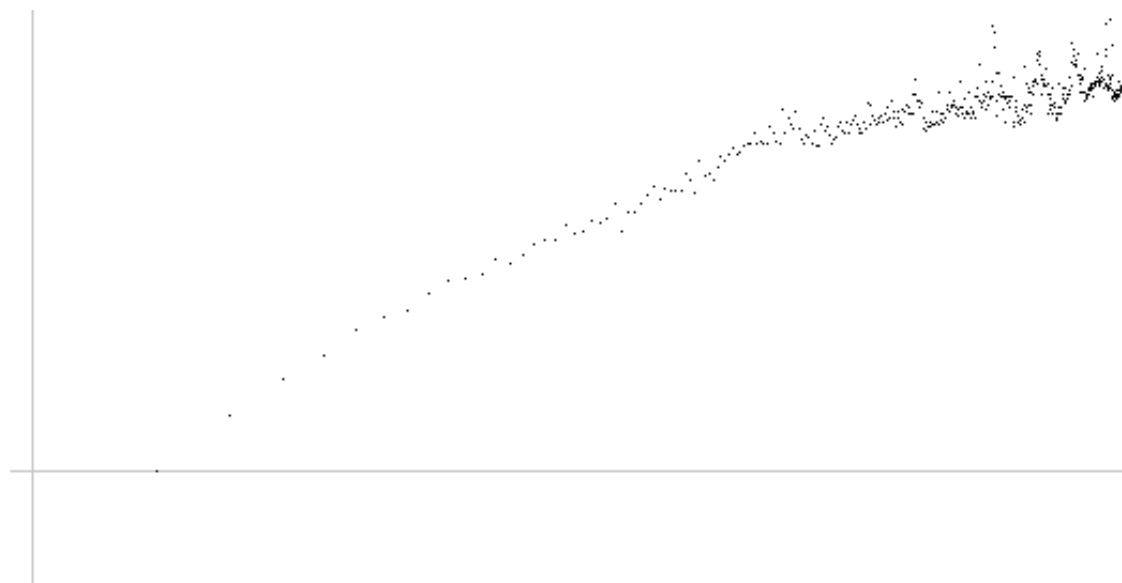
29. ábra

Az általános válságkommunikáció ellenére a „háború”, mint közbeszédi téma láthatóan még napjainkban is messze megelőzi a többit. Egy másik módszer, a Google kereső heti index idősora kumulálva is a téma állandó jelenlétét mutatja (30. ábra).

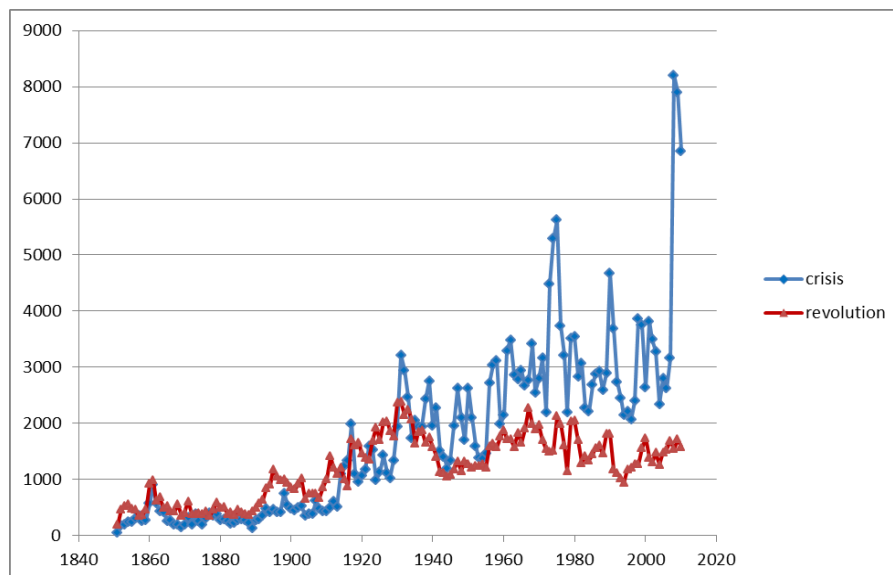

30. ábra

Az illusztráció kedvéért itt bemutatjuk az általunk elvégzett számos Hurst elemzés egyikét. A heti cikkszámok növekményére kapott $H=0,408$ Hurst exponens érték ebben az esetben Brown mozgáshoz közel álló, de mégis a ritkának számító úgynevezett trendfordító időbeli dinamikát sejtett.

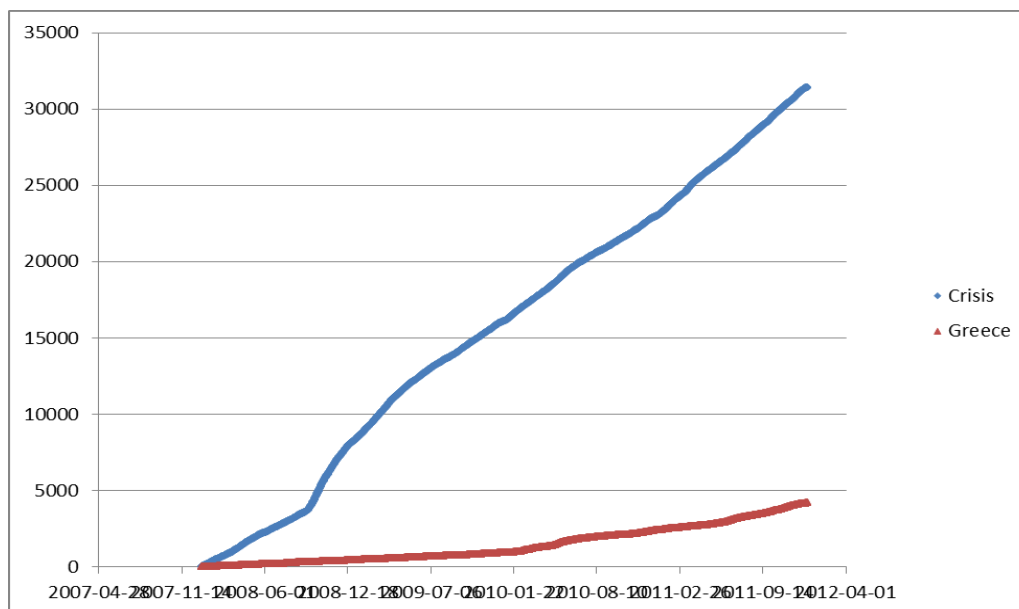

Az 1940-es években azonban megváltozott a válság és forradalom előfordulási sorrendje, s ez az olló a legutóbbi években óriásira nyílt. Nyilván ez az, amit intuitíve egyszerű hírfogyasztóként is jól érzékelünk (31. ábra).

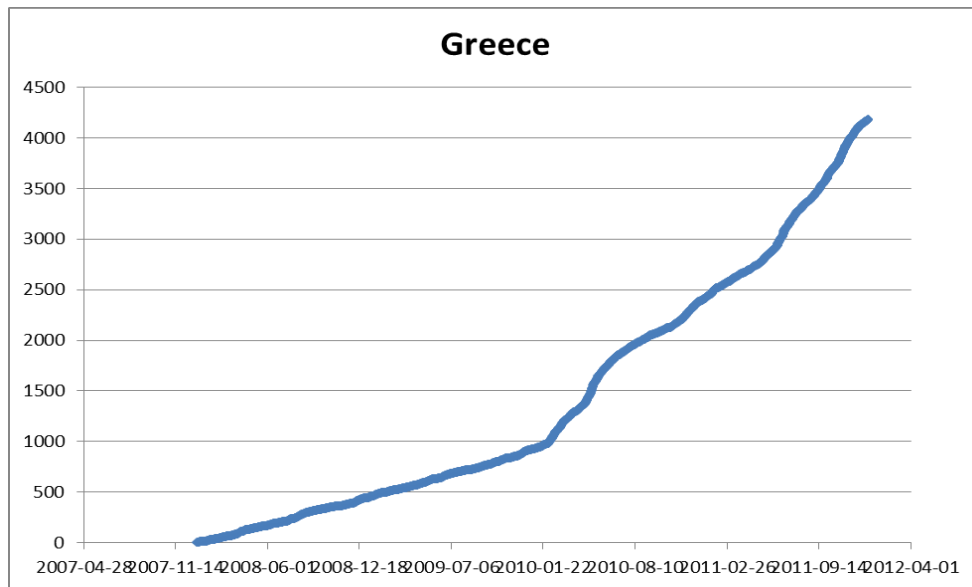
31. ábra

A válság kommunikáció elemzése közben azonban egy újabb elemzést igénylő jelenségre bukkantunk. A görögországi válságról, pontosabban annak média megjelenéséről van szó (31. ábra). Az a furcsa helyzet állt elő, hogy egy alig több mint 10 milliós, közepes méretű európai ország az elmúlt két-két és fél évben rendre uralta a világsajtó meghatározó részének érdeklődését.

31. ábra

Görögország az elmúlt két évben a New York Times-ban a korábbinál jóval intenzívebben jelenlévő (lásd a 32. ábra meredekségének alakulását) örökzöld közbeszédi témává vált.

32. ábra

A válsággal kapcsolatos közbeszédi témák dinamikai elemzése sok egyéb rokon elágazás mellett (ilyen volt például a H1N1 oltás körüli valamint a Fukushimai baleset utáni vita és a szakmai autoritás hiányának kérdése) egy újabb váratlan megválaszolandó kérdéskörhöz vezetett.

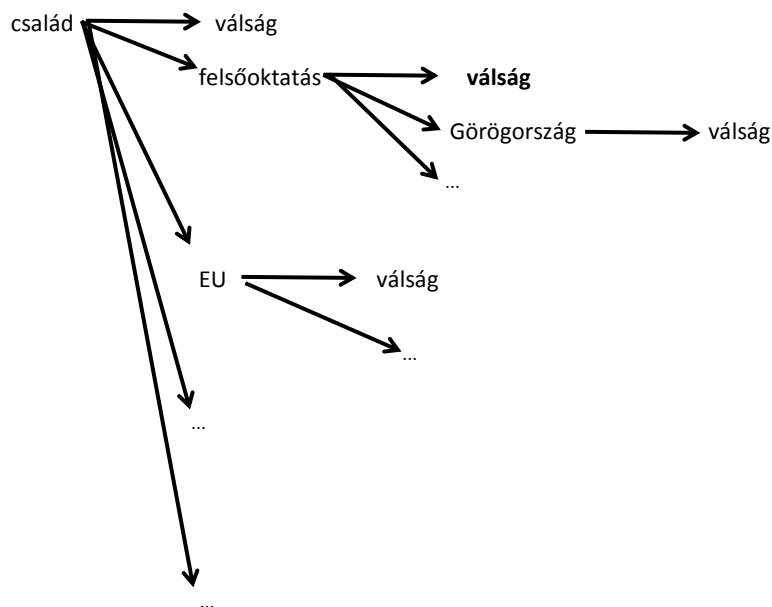
Témahálózatok

A görög válság médiajelentének elemzése kapcsán a médiában figyelemreméltó nézőpontváltásokat figyelhettünk meg a „válság” és a „görög válság” közbeszédi témák viszonyában. Miközben logikusan az előbbi kellene, hogy tartalmazza az utóbbit gyakran a fordítottjának voltunk tanúi. Mintha a világ, vagy az euró zóna válsága a görög válság következménye és ennyiben része lett volna.

Meggyőződésünk, hogy ezt a kérdéskört teoretikusan a Luhmann féle megfigyelő rendszerek és a megfigyelő pozícióból szükségképpen adódó vakfoltok fogalmi kerete segítségével lehet értelmezni. Ebbe az irányba indult el Előd Zoltán A szociológia alapproblémája és a formális önreferenciális rendszerek című tanulmányában, amelyet a Szociológia Szemle 2012-es megjelenésre elfogadott. A probléma ugyanakkor kutatásunk záró félévének egyik legizgalmasabb empirikus kutatásához vezetett el. Ennek során kifejlesztettünk egy témahálózatok elemzésére alkalmas szoftvert.

A programban meghatározható egy úgynevezett fogalmi keret, azaz a vizsgálni kívánt szavak listája. Ennek alapján a szoftver elkészíti a különböző szövegállományban együttesen előforduló szavak gyakoriságaként értelmezett súlyozott távolságmátrixát, s azokat adatbázisonként összegzi. A fogalmi keret három nyelven (angol, görög, magyar) határozható meg, amely nyelvek a szótövezés alapját is képezik. A fogalmak nyelvenkénti megfeleltetése alapján különböző nyelven írott dokumentumok elemzésére, összevetésére is mód nyílik. A fogalmi kereteken eszközölt változásokat a program nyomon követi, azok különböző verziói elérhetőek a módosítás után is. Új fogalmi keret feltöltésére is van mód.

A módszerrel az első kísérleti elemzéseken vagyunk túl. A részletes vizsgálódások már egy másik kutatás tárgyát képezhetik. Az azonban már most látható, hogy a témahálózatok egy igen sűrűn behálózott kisvilágot képeznek, ami felveti e témahálózatok belüli navigálás kérdését. A 33. ábrán sematikusán ábrázoljuk azokat a hipotetikus utakat, amelyek a témahálózatok belüli a „család” közbeszédi témájától elvezethetnek bennünket a „válság” közbeszédi témájához.

33. ábra

Az elkészített program a feldolgozott adatbázis alapján képes egy online survey kutatás keretében annak tesztelésére is, hogy a megkérdezettek miként navigálnak a tematikus fogalmi hálón. A megkérdezettek feladata valamilyen kiindulópontból egy előre megadott kifejezéshez való navigálás. A navigálás során a felhasználó a megadott kiinduló kifejezés 16 a program által felkínált szomszédja közül pontosan kettőt választ. A következő lépésben ezek legközelebbi szomszédai közül 5-5 kifejezést, ill. 3-3 véletlenszerűen kiválasztott szomszédot kínál fel újabb választásra a rendszer. A felkínált lehetőségek közül a megkérdezett újra pontosan két fogalmat kell, hogy kiválasszon. Ez a folyamat kiinduló kifejezésenként hétszer ismétlődik, de a navigálás leáll, ha a megkérdezett a célfogalom előre meghatározott közelségébe kerül.

Instabilitás, innováció, komplex dinamika

A történelmi tapasztalatok, és az azokat feldolgozó társadalomelméletek azt mutatják, hogy egy válság jelentős új társadalmi, gazdasági, politikai folyamatok forrása lehet. A válság-diszkurzus elemzése ezért természetes módon vezetett el a társadalmi újdonságok keletkezési körülményeinek elemzéséhez. Abból indultunk ki, hogy a társadalmi újdonságok terjedésének kutatása már jó ideje önálló programmá formálódott. Kutatásunkban ezért a társadalmi változás másik, jóval kiforrotlanabb aspektusával, az újdonságok keletkezésével foglalkoztunk. Törekvésünk az volt, hogy elővezessünk egy elméleti igényű, általános sémát arról, milyen körülmények teszik lehetővé bizonyos – s nem csak társadalmi – innovációk megszületését.

Arra jutottunk, hogy azok a körülmények, amelyek lehetővé teszik a legkülönbélebb újdonságok megszületését, legplasztikusabban a „termékeny anarchia” metaforájával, retorikailag kevésbé hatásosan, de egy fokkal tán pontosabban az instabilitás és kényszer metaforapárral írhatók le. A kutatás jelen szakaszában a nagy ugrásokat eredményező innovációk keletkezésének körülményei foglalkoztatnak bennünket. A média alrendszerében ezek lehetnek a tartós hatású, örökzölddé, az emlékezés helyévé váló szenzációk. A használt

terminológia a legkülönbözőbb szakterületeken eltér egymástól jelentésük azonban ugyanaz. Az újdonság csakis valamiféle dezintegráció, anarchia, válság vagy forradalom közepette jöhet létre.

További kérdés azonban, hogy ez a sok néven emlegetett szétbomlás miként állhat elő. Kiinduló motivációnk az volt, hogy feltárjuk a nagy ugrásokat eredményező innovációk keletkezésének körülményeit. Később ezt pontosítottuk, mondván, hogy egy hierarchikus rendszer valamely szerveződési szintjének egészét érintő drámai változások lehetősége érdekel bennünket. A megfogalmazás módosulásának iránya, valamint a menet közben, fokozatosan bevezetett szóhasználat – feszültség, instabil állapot, komplex hierarchikus rendszerek, káosz – alapján elemzésünk rendszerelméleti megközelítésüvé vált. Ezt tette lehetővé, hogy eredményeinket a társadalomtudományi (Luhmann) és természettudományos komplex rendszerek fogalomköréhez valamint a hálózat-elméletekhez kapcsoljuk.

Tudományszervezés, disszemináció, open access

Az OTKA kutatás szervezésében 2008 tavaszán megalapítottuk a **Peripato**, *Növekedés és formák a társadalmelemzésben*, **Műhely**-t. Ebből nőtt ki az ELTE Társadalomtudományi Kar Peripato Társadalmi Dinamika Kutatóközpontja.

Létrehoztuk a <http://www.peripato.hu/> portált. Azt tervezzük, hogy a modern technika segítségével megpróbálunk valamit visszahozni a 19. századi tudós társaságok, illetve értelmiségi körök közéletéből. Ennek működését egy **Peripato**, Társadalomtudományi **Agora** keretében képzeljük el. A konkrét feladat egy tudományos vitákat tartalmazó internetes **videótár**, tudományos **vitafórumok**, referált internetes társadalomtudomány **folyóirat** létrehozása.

Célcsoportunk az egyetemi oktatók, kutatóintézetek dolgozói és egyetemi hallgatók egyre bővülő köre.

Az **Agora** tehát az alábbi három részből állna:

- a.) Létrehoznánk egy saját felülettel rendelkező videótárat. Ennek anyagát azok a videóra felvett kerekasztal beszélgetések jelentenék, amelyeket, az egykori tudósklubok felélesztésének szándékával szerveznénk.
- b.) A videótárhoz közvetlenül kapcsolódna egy Agora (vagyis fórum), amelyben a felvételeken látottak, hallottak kapcsán lehetne a szerkesztők által moderált vitát folytatni.
- c.) A fentieket szervesen kiegészítené egy internetes referált társadalomtudományi folyóirat. A folyóirat kapcsolata az agora másik két rovatával kétirányú lehetne. A beszélgetés, viták anyaga egy idő után szaktanulmányokban rögzülhetne, illetve fordítva a folyóiratban megjelenő tanulmányok további hozzászólások, viták illetve a videótárban rögzíthető kerekasztal beszélgetés kiindulópontjául szolgálhatnak. Idővel a folyóiratnak egyre bővebb angol nyelvű rovata lehetne.

A **Peripato**, Társadalomtudományi **Agora** az egyetemi oktatásban is felhasználható anyagok gazdag forrásává válhatna.

Szakmai rendezvényeink:

A.

1. Szvetelszky Zsuzsanna

Az isteni hálózatok - A görög mitológia hálózatelemzése - címmel

2009. április 30. csütörtök, 18 órakor tartott előadást.

2. Tardos Róbert

Foglalkozás, miliő, kapcsolathálózatok: külön világok? című tanulmányáról

2009. május 21. csütörtök, 18 órakor rendeztünk vitát

A vitán

Somlai Péter egyetemi tanár ELTE, Társadalomtudományi Kar,

Takács Károly egyetemi adjunktus, Corvinus, Társadalomtudományi Kar,

tartanak vitaindító referátumot.

3. 2009 szeptemberében részt vettünk a Kutatók éjszakája programban.

4. Micsinai István szervezésében 2009. november 25. szerda, 18 órakor

a Társadalomtudományi Szakkollégiummal közösen vitát rendeztünk Nicholas Christakis

a dohányzás, az elhízás és a boldogság társadalmi hálózatokon való terjedésével foglalkozó tanulmányairól

A beszélgetést Micsinai István moderálta, meghívott résztvevők

Dávid Beáta MTA Szociológiai Intézet

Sik Endre egyetemi tanár ELTE, Társadalomtudományi Kar,

B. A kutatócsoportunk két szekciót is kezdeményezett a Magyar Szociológiai Társaság 2009. novemberi kongresszusán. A szekciókat a kutatócsoport tagjai vezették, és többen tartottak közülünk előadásokat is.

1. Válság és megújulás Levezető elnök: Fokasz Nikosz

Előadók:

Csanády András (MTA PTI): A válság kapcsolata az emberi erőforrások szerkezetével Magyarországon

Fülöp Edit (közgazdász): Nem változik a trendvonal?

Laki Mihály (MTA KI): A hosszú 1993-2001-es gazdasági fellendülést megszüntető tényezőkről

Kovácsné Kovács Andrea (OTP): Pénzügyi innovációk jövője

Fokasz Nikosz (ELTE): Instabilitás és kényszer. Interdiszciplináris esszé a társadalmi innovációk keletkezéséről

Szvetelszky Zsuzsanna (ELTE): Válság és hálózattudat - lokális és virtuális társadalmi innovációk

Jelenfi Gábor (Forsense Piackutató Intézet): A válságok érzetei. A 2008/2009-es válság, mint esemény hírének elterjedése a nyilvánosságban

2. Emlékezet, történelem, média Levezető elnök: Kopper Ákos

Előd Zoltán (szociológus): A társadalmi emlékezet, mint önreferenciális identitás

Fokasz Nikosz (ELTE) - Kopper Ákos: Média dinamika és társadalmi/közösségi emlékezet

Micsinai István (ELTE): A válság élete - médiadinamikai elemzés

Szász Anna (MTA SZKI): 1956 és a társadalmi integráció ígérete

Vörös András (BCE): A szimbólumképződés dinamikája a médiában – Olaszliszka

C.

Nikos Fokas and Akos Kopper: The Media and Collective Memory című előadásunkat elfogadták az Media, Communication and Cultural Studies Association 2010. éves konferenciájára.

Nikos Fokas: Instability and Constraint, European Sociological Association 10th Conference, Geneva, 2011. September.

D. Az ELTE TáTK Szociológia Tanszék Peripato Társadalmi Dinamika Kutatóközpontja és az MSZT Kvantitatív társadalmi dinamika szakosztálya

A BELSŐ MEGFIGYELŐ – A SZOCIOLÓGIA NÉZŐPONTJA
címmel, kutatószemináriumi műhelybeszélgetések sorozatot indított

2012. március 23. péntek 15 óra. 2.69-es szoba.

A probléma: Közbeszédi témahálózatok szoftver

Probléma felvezető: Daróczy Gergely

2012. március 29. csütörtök 16 óra. 2.69-es szoba.

A probléma: Hosszú távú gazdasági trendek és politikai pártok, görög-magyar összehasonlítás.

Probléma felvezető: Fokasz Nikosz

2012. április 12. csütörtök 16 óra. 2.69-es szoba.

A probléma: Open source közösségek, hálózatok, siker

Probléma felvezető: **Susánszky Pál** Interdiszciplináris PHD

2012. április 19. csütörtök 16 óra. 2.69-es szoba.

A probléma: Az aktív megfigyelő- a cselekvések komplexitása és a krízisek

Probléma felvezető: **Császár Balázs** Szociológia PhD

2012. május 03. csütörtök 16 óra. 2.69-es szoba.

A probléma: Hatni és hatás alatt lenni, a befolyás kérdése hálózatokban

Probléma felvezető: **Micsinai István** Szociológia PhD

2012. május 10. csütörtök 16 óra. 2.69-es szoba.

A probléma: Politikai diskurzus és participáció

Probléma felvezető: **Kmetty Zoltán** Szociológia PhD

2012. május 17. csütörtök 16 óra. 2.69-es szoba.

A probléma: Belső megfigyelői pozícióban: önreferenciális hálózat

Probléma felvezető: **Előd Zoltán**